

בחרין – מדינת אי בעין הסערה

פרופ' עוזי רבי

ההתקוממות השיעית שפרצה בפברואר 2011 בממלכת בחרין הנשלטת על ידי משפחת אל ח'ליפה הסונית, נראית כמקרה נוסף המושפע מגלי ההדף של האירועים בתוניסיה ובמצרים. עם זאת, בשעה שלא ניתן להתעלם מ"אפקט הדומינו" והשפעתו על האירועים במדינת האי הקטנה, הרי שבעיות היסוד המסורתיות שלה הן המזינות את האירועים הנוכחיים וממילא דורשות התייחסות ממוקדת. ההתקוממות בבחרין שונה מאלו של תוניסיה ומצרים בכך שנלווה אליה גוון דתי-אתני בולט שנובע מהרכב האוכלוסייה וממבנה המשטר, המשקף שליטה של מיעוט סוני על רוב שיעי. שוני נוסף נובע ממעורבותה הגדולה של איראן.

שיעים בבחרין, המהווים כ-65%–70% מכלל האוכלוסייה המונה כמיליון איש, היסטוריה של מחאה נגד הקיפוח המתמשך שנוקט כלפיהם המשטר הסוני. לא אחת התפתחו עימותים אלימים בין מפגינים שיעים לבין כוחות הביטחון על רקע תביעות השיעים לשיפור מעמדם הכלכלי-החברתי וליישום רפורמות ודמוקרטיזציה. קבוצת האופוזיציה השיעית הגדולה ביותר בבחרין היא 'ליגת ההסכמה הלאומית האסלאמית'. בבחירות לאסיפה הלאומית של 2006 זכתה קבוצה זו ב-17 מתוך 40 מושבים ובאלו של 2010 אף הגדילה כוחה ל-20 מושבים. 'הליגה' היא זו שעמדה מאחורי גלי המחאה וההפגנות בשנים האחרונות במנאמה, בירת בחרין, והיה לה אף תפקיד בולט בהתקוממות הנוכחית. למאבקה של האופוזיציה תרמה לא מעט התפתחות המרחב הווירטואלי ששימש בשנים האחרונות מנוף להצגת דרישותיה. תחילה עודדה הממשלה את השימוש באינטרנט בהנחה שיהווה שסתום לוויסות לחצים ולהקהיית עוקצה של הפעילות האופוזיציונית בזירות הלא-ווירטואליות. בה בעת נקטה הממשלה בצעדים נוקשים, ובכללם מעצרים של בלוגרים שמתחו ביקורת נוקבת נגדה ונגד בית המלוכה. מעצרים אלו עוררו מחאה שגלשה, תרתי משמע, מהמרחב הווירטואלי לכיכרות, ואילצה את הממשלה לשחרר בסופו של דבר את העצורים. תרומה נוספת של המרחב הווירטואלי לדור הצעיר של שיעים בחריינים הייתה בהצגת מסגרת הזדהות רחבה החורגת מתחומיה הצרים של הממלכה. מסגרת זו יצרה זיקה גדלה והולכת עם קהילות שיעיות במזרח התיכון בכלל ועם איראן בפרט.

לאיראן תביעות טריטוריאליות היסטוריות על בחרין שמזינות דרך קבע את חשדותיהן של מדינות חצי-האי הערבי. כך לדוגמה, ביולי 2007 טען חוסיין שריעתמדארי, יועצו של המנהיג הרוחני של איראן, עלי ח'אמנהאי, ועורכו של העיתון כיהאן הנחשב לאחד משופרי התעמולה של הנהגת איראן, כי "בחרין הינה חלק מאיראן". בפברואר 2009 הכריז עלי אכבר נאטק נורי, לשעבר יו"ר המג'לס (הפרלמנט) האיראני וכיום יועץ מדיני בכיר של ח'אמנהאי, כי עד לקבלת

עצמאותה ב- 1970, הייתה בחריין המחוז ה-14 של איראן ואף הייתה מיוצגת במג'לס האיראני. בהזדמנות זו הוא מתח ביקורת על החלטת השאה משנת 1971 לוותר על בחריין. סוגיית הבעלות על בחריין הועמדה במבחן בשנת 1970, ערב הפינוי הבריטי מהמפרץ הפרסי. לאחר דיונים בין הבריטים לאיראנים נקבע כי משלחת רשמית מטעם האו"ם תבחן את העדפותיו של הציבור הבחרייני בשאלת איחוד אפשרי עם איראן. המשלחת יצאה למשימתה במרץ 1970 ושמעה עדויות ודעות ממגוון רחב של תושבי האי. ב-30 באפריל 1970 היא הגישה את מסקנותיה למועצת הביטחון של האו"ם שקבעו כי "הרוב המוחלט בבחריין מעוניין לקבל הכרה בזהותו ובריבונותו במסגרת מדינה עצמאית שיכולה לבחור באופן חופשי את יחסיה עם המדינות השונות". המשלחת התרשמה כי רוב תושביה הלא-ערביים של בחריין נטמעו בחברה הבחריינית וכי רק מספר קטן של אנשים הביע בפני המשלחת רצון או תמיכה ברעיון האיחוד עם איראן. מועצת הביטחון של האו"ם אישרה את סיכום המשלחת ב-11 במאי 1970 ומשטרו של השאה החליט לחדול מלהעלות תביעות טריטוריאליות על בחריין.

מאז עלייתו של המשטר האסלאמי באיראן ב-1979 חל מפנה בהתנהלותן של הקהילות השיעיות במזרח התיכון. כחלק מכך זכתה שאלת בחריין להתייחסות מיוחדת ולתמיכה מצד המשטר האיראני החדש. בדצמבר 1981 נחשף בבחריין ניסיון הפיכה כושל שבראשו עמד האדי אל-מודרסי, איש דת שיעי שהוגלה מאיראן בתקופת השאה. כל העצורים היו שיעים מבחריין, סעודיה, כווית ועומאן. למרות שבין העצורים לא היו איראנים, הופנתה אצבע מאשימה כלפי איראן שלכאורה מימנה וסייעה לתא בפעילותו החתרנית. ניסיון דומה בוצע שוב בשנת 1989. משפחת המלוכה בבחריין חשה אפוא כמי שחיה תחת איום קיומי מתמיד מצדה של איראן הנתפשת גם כמי שעומדת מאחורי ההתקוממות הנוכחית. מלך בחריין, חמד בן עיסא אל ח'ליפה, טען לאחרונה כי השלטונות בבחריין סיכלו מזימה שנקמה נגד ארצו וכי הקושרים ניסו כנראה לבצע הפיכה לא רק בממלכה אלא אף במדינות אחרות שבחצי האי הערבי. בחריין הורתה לפיכך על גירוש הדיפלומטים האיראניים ממנאמה, וצעדה זה נענה בגירוש נגדי של הדיפלומטים הבחריינים מטהראן.

מאז פרוץ ההתקוממות השיעית הנוכחית בבחריין דווח על עשרים הרוגים, עשרות נעדרים ומאות פצועים. משפחת אל ח'ליפה למודת הניסיון הפעילה יד קשה והבהירה כי אינה מתכוונת לוותר על מעוזי כוחה. היא הכריזה על מצב חירום והטילה משטר צבאי למשך שלושה חודשים. במהלך ההתקוממות דווחו הרשויות על מעצרים של אישים בולטים מקרב מחנה האופוזיציה, אך לא מסרו פרטים על מספר העצורים וזהותם. על פי דווחי האופוזיציה נעצרו ששה מראשיה, ובהם גם חסן מושאימה. האחרון, ממנהיגי הלוחמניים של האופוזיציה, שב לאחרונה לבחריין לאחר תקופת גלות שבמהלכה נשפט שלא בפניו באשמת ניסיון הפיכה כנגד המשטר. טרם שיבתו לבחריין הצהיר כי אזרחי המדינה חפצים בממלכה חוקתית וכי יש בדעתו לסייע להם בכך. צעד דרמטי מצדו של השלטון על רקע האירועים האחרונים היה הריסת הפסל ב"כיכר הפנינה" שהפך לסמל ההתקוממות ולאחר התקהלות מרכזי עבור המפגינים. הפסל, שגובהו כ-90 מטרים, היה אחד מאתריה המוכרים של בחריין ונועד לציין את עברה כמרכז לשליית פנינים. שר החוץ ח'אלד בן אחמד אל ח'ליפה הסביר את הריסתו בכך שהוא מעורר "זיכרונות רעים".

להתקוממות בבחריין התלוו גם השלכות גיאופוליטיות שהבליטו מחדש את עומקו של העימות הסוני-שיעי והערבי-איראני ואת מרכזיותו בזירות הפוליטיות של שני עברי המפרץ הפרסי. בעלת בריתה הקרובה של בחריין היא סעודיה אליה היא קשורה ב"גשר פהד" ובגבול פתוח. במהלך

ההתקוממות האחרונה שיגרו סעודיה ואיחוד האמירויות לעזרת בית המלוכה הבחרייני, חיל משלוח של כ-1500 חיילים ושוטרים מכוחות 'מגן חצי האי' (דע אל-ג'זירה). המהלך הזה זכה לגינוי מאיראן, ואף מעיראק הנשלטת על ידי הרוב השיעי בראשותו של נורי אל-מאלכי, ונתן את האות לפתיחת מתקפות הדדיות בעיתונות ומעל במות אחרות. ארצות הברית מצדה הגיבה על התקוממות בבחריין במדיניות מגומגמת, חרף העובדה שמדינת האי משמשת כנמל עיקרי של הצי החמישי האמריקאי במפרץ. אכן, שלא כמו במקרה המצרי או הלובי, נמנעה ארצות הברית מתמיכה באופוזיציה השיעית והסתפקה בהצהרה כללית כי היא "דורשת איפוק מכל הצדדים".

כללו של דבר, על אף ממדיה הזעירים, בחריין היא מדינת מפתח שאליה מנוקזת מערכת לחצים רחבה המאפיינת מזה למעלה מעשור את המזרח התיכון כולו. נפילתה לידי גורמים פרו-איראניים עלולה לעורר קהילות שיעיות אחרות באזור ולהנחית מכה אסטרטגית קשה על האינטרסים המערביים שם. לא מן הנמנע ששליחת הכוחות של סעודיה ואיחוד האמירויות שנעשתה תחת רישומם של המקרים התוניסאי והמצרי, נועדה לשגר מסר חד וברור לווישינגטון, לאמור: המאבק על בחריין הנו בעל משמעויות מרחיקות לכת וכי מדינות המערב אינן יכולות להרשות לעצמן להקריב את בחריין על מזבח מצג השווא של דמוקרטיה בחסות איראנית. אשר לאופוזיציה הבחריינית, נראה כי לפי שעה אין בידי אנשיה – אלפים בודדים שהתגודדו ב"כיכר הפנינה" – אמצעים להפיל את המשטר הסוני הנחוש של הממלכה. ניתן אפוא להניח, אם כי במידה של זהירות מתבקשת לנוכח הטלטלות הפוקדות מדינות נוספות במזרח התיכון, כי המשטר הבחרייני יוכל לעמוד בפרץ.

הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".